

УДК 347.919

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2021.4.13>

Вороніжський Я. В.,

аспірант

Національної академії внутрішніх справ;

старший детектив

Національного антикорупційного бюро України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІНСТИТУТУ ВИЗНАННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ

Анотація. Наукову статтю присвячено актуальним науковим і практичним проблемам функціонування інституту цивільної конфіскації в Україні.

Автором за допомогою поняття і суті цивільно-правової санкції, цивільно-правової відповідальності, способів захисту цивільних прав та інтересів визначено місце санкції визнання необґрунтованими активів та їхнє стягнення в дохід держави серед підстав припинення права власності.

Висвітлено специфіку норм і принципів, які здійснюють правове регулювання зазначеного інституту конфіскації непояснених активів, та з'ясовано роль і місце цього інституту у протидії корупційним правопорушенням і правопорушенням, пов'язаним із корупцією.

За допомогою характерних ознак цивільної конфіскації сформовано її поняття і вказано її наслідки.

Крім того, встановлено, що інститут визнання необґрунтованими активів є міжгалузевою санкцією за невиконання вимог до антикорупційного законодавства особами, уповноваженими на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування, що має не лише цивільно-правові наслідки, але й адміністративні та дисциплінарні.

Крім цього, автором вивчено винятки, характерні для визнання необґрунтованими активів і стягнення їх у дохід держави з таких правил цивільного права і цивільного процесу: змагальності цивільного процесу, презумпції правомірності набуття права власності та правомірності володіння майном.

Проаналізовано розвиток інституту визнання необґрунтованими активів в історичному аспекті та з'ясовано досвід іноземних держав, а також зроблено висновки, що цей захід не є покаранням.

У науковій праці також вивчено поняття «активи», їхнє виявлення, розшук та управління, їхні законодавчі розбіжності у різних нормативно-правових актах, а також акцентовано увагу на необхідності внесення змін до визначення можливості уповноваженої особи прямо чи опосередковано вчиняти щодо активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними та поняттю доручення у примітці до статті 368-5 КК України і статті 290 ЦПК України.

Звернено увагу на роль Вищого антикорупційного суду у розгляді справ про визнання необґрунтованими активів та їхнє стягнення в дохід держави.

Ключові слова: визнання необґрунтованими активів, конфіскація, санкція, цивільно-правова відповідальність, правопорушення.

Voronizhskiy Ya. V. The relevant issues of the institute of recognition of unexplained assets

Abstract. The paper is devoted to relevant scientific and practical problems of the functioning of the institute of civil confiscation in Ukraine.

The author used the definition and essence of civil sanctions, civil liability and methods of protection of civil rights and interests to determine the place of penalty for unexplained assets and their compulsory expropriation among the basis for the termination of ownership rights.

The specifics of norms and principles that regulate the institution of confiscation of unexplained assets was examined, as well as the role and place of this institution in combating corruption and corruption-related offenses.

The term "civil confiscation" was defined based on the properties characteristic to it, and its consequences were identified.

It was also established that the institute of recognition of unexplained assets is an inter-sectoral penalty for non-compliance with anti-corruption legislation by state officials, that has not only civil, but also administrative and disciplinary consequences.

In addition, the author studied the exceptions for recognition of unexplained assets and their compulsory expropriation from the following rules of civil law and civil procedure: adversarial nature of civil proceedings, presumptions of legal acquiring property right and legality of property possession.

The development of the institute of recognition of unexplained assets was analyzed in the historical context, as well as the experience of foreign states; it was concluded that this measure is not a punishment.

The paper examines the concept of "assets", their detection, search and management, as well as discrepancies in their treatment by various legal acts, emphasizing the need to make changes that establish the ability of an authorized person to directly or indirectly act on assets in the manner equivalent to the authority to dispose of them or per procuracionem as indicated in the note to Article 368-5 of the Criminal Code of Ukraine and Article 290 of the CPC of Ukraine.

The role of the High Anti-Corruption Court of Ukraine was noted in considering cases of recognition of unexplained assets and their confiscation.

Key words: *recognition of unexplained assets, forfeiture, sanction, civil liability, offense.*

Постановка завдання. Нині є необхідність здійснити наукове дослідження практичних аспектів упровадження інституту визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, визначити місце цивільної конфіскації у системі цивільно-правових санкцій, її поняття і суті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31.10.2019 № 263-IX внесено зміни до статті 290 Цивільного процесуального кодексу України, чим запроваджено механізм визнання необґрунтованими активів і стягнення їх в дохід держави [1].

Думки науковців про те, чи належить цивільна конфіскація до цивільно-правових санкцій, відрізняються. Н.М. Навальнева вважає, що інститут визнання необґрунтованими активів і стягнення їх в дохід держави є видом цивільно-правової санкції [2, с. 14].

У Цивільному кодексі України поняття «санкції» міститься лише у частині першій статті 354: «До особи може бути застосовано позбавлення права власності на майно за рішенням суду як санкція за вчинення правопорушення (конфіскація) у випадках, установлених законом»[3].

Варто погодитись із І. В. Бернадою, що зміст заходів конфіскаційного характеру загалом не відповідає сутності способів захисту порушених цивільних прав та інтересів, визначених у ч. 2 ст. 16 ЦК України, проте узгоджується із природою і характером підстави їх застосування [4, с. 185, 206, 221]. Конфіскація (лат. *Confiscatio*) означає «відібрання в казну».

Російський науковець В. П. Грибанов, виділивши три види цивільно-правових санкцій: компенсаційні, штрафні та конфіскаційні (пов'язані з безоплатним вилученням у дохід держави майна правопорушника), дійшов до висновку, що конфіскація може застосовуватись і за цивільні правопорушення [5, с. 314-315].

А. З. Баранюк виокремлює три групи підстав для позбавлення права приватної власності: 1) зумовлені вимогами суспільної необхідності (націоналізація, реквізиція, викуп нерухомого майна через суспільну необхідність і позбавлення права власності на майно, яке не може належати особі за правом власності); 2) у разі вчинення власником правопорушення (конфіскація майна, позбавлення права приватної власності у разі відсутності відчуження успадкованого майна, обмеженого в обороті; викуп безгосподарно утримуваних пам'яток історії і культури; звернення стягнення на майно; викуп земельної ділянки, що використовується з порушенням вимог законодавства щодо її використання, та оплатне вилучення предмета, який став знаряддям або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення у випадках, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення); 3) у разі доцільності присудження майна однієї особі іншій (позбавлення права власності на частку у спільному майні у разі неможливості чи недоцільності її виділення в натурі) [6, с. 26-34].

Н.М. Навальнева вважає, що санкція, до якої відноситься визнання необґрунтованими активів і стягнення їх у дохід держави (далі – ВНА) є правовим засобом у механізмі правового регулювання цивільних відносин, що забезпечує захист прав [2, с. 14]. Окрім того, науковцем указано, що потрібно виокремлювати санкції, які не є заходами цивільно-правової відповідальності [2, с. 17], і те, що поняття «санкція» та

поняття «цивільно-правова відповідальність» не збігаються: поняття «санкція» є ширшим за обсягом, ніж поняття «відповідальність» [2, с. 23]. На її думку, кваліфікуючою ознакою конфіскаційних санкцій є вилучення державою майна із власності суб'єкта цивільних правовідносин із метою захисту публічних (суспільних) інтересів [2, с. 107]. І.О. Ромащенко доходить однозначних висновків, що не всі способи захисту цивільних прав є санкціями [7]. Крім того, Н.М. Навальнева робить висновок про те, що для інституту ВНА характерним є застосування принципу пропорційності [2, с. 49].

Застосування санкцій, зокрема ВНА, у цивільному праві у більшості випадків пов'язано із можливістю притягнення особи до цивільної відповідальності, яка настає в певних умовах: 1) наявність прав та обов'язків, порушення яких тягне за собою покладення на порушника цивільно-правової відповідальності; 2) протиправне порушення особою обов'язків, покладених на неї, і суб'єктивних прав інших осіб; 3) наявність шкоди або збитків, завданих протиправною поведінкою правопорушника; 4) наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою правопорушника і шкідливими наслідками, які настали; 5) наявність вини правопорушника. Верховний Суд у постановках доходить таких висновків: під час вирішення спору про відшкодування шкоди (фактично притягнення особи до цивільно-правової відповідальності) обов'язковому з'ясуванню підлягають наявність такої шкоди, протиправність діяння її заподіювача, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіювача та вини останнього в її заподіянні [8; 9].

Таким чином, інститут ВНА не є заходом цивільно-правової відповідальності, його застосування і наслідки є значно ширшими.

І. С. Канзафарова визначає такі принципи цивільно-правової відповідальності: 1) принцип законності; 2) принцип повного відшкодування; 3) принцип відповідальності за вину; 4) принцип поєднання особистих інтересів із суспільними [10, с. 203].

Застосування інституту ВНА частково відповідає вказаним принципам, проте у прокуратури відсутній обов'язок доводити вину особи, уповноваженої на виконання функцій держави

або місцевого самоврядування (далі – особа або суб'єкт декларування) у набутті необґрунтованого активу. Відбувається перекладення тягаря доказування законності доходів, за які набуто актив, із прокурора на суб'єкт декларування. Надалі судом на підставі принципу «переваги» доказів або принципу «порівняння імовірностей» приймається відповідне рішення. На законності використання зазначених принципів акцентувала увагу О.І. Антонюк [11, с. 77]. Водночас, на думку С.С. Чернявського та А.А. Вознюк, зміна тягаря доказування не означає, що тільки Відповідач має доводити свою невинуватість, а Позивач не несе тягаря доказування. Навпаки, головний тягар доказування все ж таки має нести Позивач [12, с. 83]. Окрім того, ці науковці зазначають, що наявні певні недоліки, пов'язані з низьким рівнем гарантій захисту прав людини порівняно з тими, які застосовують у кримінальному процесі, зокрема відсутність презумпції невинуватості [12, с. 86].

Є.Б. Осіповим сформульовано поняття «цивільно-правова санкція» і підстави її застосування [13, с. 297-318]. Д.Н. Карвахалєвим акцентовано увагу на тому, що без санкції право було б неефективним [14, с. 14-17]. В.М. Кравчук, порівнюючи поняття «обґрунтованість» і «правомірність», уважає, що вирок суду, яким особу засуджено за вчинення корупційного злочину або легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, є достатньою умовою, щоб покласти тягар доказування обґрунтованості набуття майна на його власників [15, с. 239-240].

Отже, на нашу думку, ВНА можна віднести до майнових законних конфіскаційних санкцій та права відновлювальних заходів суспільних інтересів, які застосовуються органами державної влади, що спрямовано на захист публічних інтересів.

Цікавою особливістю санкції у разі застосування судом наслідків ВНА є те, що вони настають не за порушення цивільного законодавства, а за порушення антикорупційного законодавства, тобто йдеться не про цивільно-правову, а про міжгалузеву санкцію, яка, крім позбавлення права власності на необґрунтовані активи, їхню частину або стягнення грошового еквіваленту за загальним правилом, має наслідком звільнення із займаної посади особи, уповноваженої на виконання функцій держави або

місцевого самоврядування, що вказує на адміністративно-правовий і дисциплінарний характер санкції ВНАСДД. Водночас у ЦПК України таких правових наслідків визнання активів необґрунтованими не передбачено.

Задля подальшого вивчення цього інституту важливим є визначення поняття ВНА, що є процедурою примусового вилучення в особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування неправомірних активів, тобто набутих шляхом незаконних доходів, яка застосовується поза притягнення особи до кримінальної відповідальності та за загальним правилом має наслідком звільнення її із займаної посади.

Слід зазначити, що хоча у ст. 346 ЦК України і встановлено, що ВНА є підставою для припинення права власності особи, проте не передбачено підстав для застосування такого виду припинення.

І.В. Гловюк погоджується з Т. Гринберг [16, с. 15] і констатує, що зазначений механізм конфіскації активів здійснюється поза кримінальним провадженням [175, 16-21]. Водночас І.В. Гловюк [17, с. 16], В. Ю. Мамницький, А. Л. Лебедева [18, с. 51-58], Н. Ю. Філатова [19, 233-237], О.В. Кіряк [20, с. 431-433; 21, с. 431-433; 22, с. 469], М.І. Хавронюк [23, с. 4-5], Н. М. Навальнева [24, с. 121-125] у своїх працях досліджувала застосування інституту визнання активів необґрунтованими і їхнє витребування до прийняття вищезазначеного закону. Зокрема, М.І. Хавронюк зауважує, що процедура визнання активів необґрунтованими та їхнє витребування у попередній редакції виключали необхідність доводити у суді зв'язок активів із конкретним корупційним злочином і вину осіб у його вчиненні, а також фактично дублювала більш широку процедуру кримінально-правової спеціальної конфіскації, визначену КПК України [25].

О.І. Антонюк указує на те, що інститут визнання необґрунтованими активів, який діяв у попередній редакції, містить винятки з таких принципів і презумпції цивільного матеріального і процесуального права: 1) принципу змагальності цивільного процесу, за яким кожна сторона має доводити ті обставини, на які вона посилається (статті 10, 60 ЦПК України); 2) презумпції правомірності набуття права власності,

відповідно до якої право власності вважається набутих правомірно (ч. 2 ст. 328 ЦК України); 3) презумпції правомірності володіння майном, відповідно до якої фактичне володіння майном вважається правомірним (ч. 3 ст. 397 ЦК України) [26, с. 349].

В. Ковтуненко та Ю. Коросташивець з'ясовують перспективи застосування інституту визнання необґрунтованими активів та їхнє стягнення в дохід держави, відзначаючи розширення поняття «незаконні активи» [27, с. 26-28], а також зазначають, що цивільна конфіскація не є мірою покарання, а процедурою повернення безпідставно набутого майна, що не порушує конституційних норм (справа «Dassa Foundation and others vs Liechtenstein») [28].

Є.В. Крук указує на слабе вивчення цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційних і пов'язаних із корупційними правопорушень, визначає особливість такого виду відповідальності ВНА, як орієнтацію тільки на речове право особи – право власності [29, с. 122-125].

Т. М. Хутор здійснює пошук відповіді на питання, чи не є інститут «цивільної» конфіскації в Україні «прихованим» покаранням, та робить висновок про те, що в українській моделі законодавець розрізняє застосування конфіскації як покарання та стягнення необґрунтованих активів у дохід держави [30, с. 64]. Далі у своїй праці Т. М. Хутор робить умовивід про те, що український інститут «цивільної» конфіскації об'єднує ознаки світових механізмів конфіскації без обвинувального вироку суду (англ. non conviction based forfeiture, або NCB) вилучити активи, раніше отримані як доходи із джерел, які неможливо законно обґрунтувати та зменшити вигоду від використання посади задля отримання незаконних доходів, та механізм необґрунтованих активів (англ. unexplained wealth mechanism, або UWM, основна функція – зобов'язати пояснити законне походження свого майна) [30, с. 66].

Варто погодитись із Т.М. Хутор, що ВНА не є покаранням, адже не містить характерних для нього ознак. Слід зазначити, що в Україні цей інститут спрямовано не лише проти речей, але і проти особи, яка набула необґрунтовані активи, що відрізняє інститут, запроваджений

в Україні, від інституту цивільної конфіскації у країнах англосаксонської системи права, адже має наслідком не лише стягнення частини активів, які не можна пояснити законними доходами, але і припинення статусу особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Найбільш близьким до інституту, запровадженого в Україні, є механізм, запроваджений у Великій Британії стосовно посадовців іноземних держав і членів їхньої родини.

Р. Крамар визначає поняття «активи», їхнє виявлення, розшук та управління, а також за допомогою досліджень таких науковців, як Л.В. Коваль [31, с. 7] та І.М. Машарова [32, с. 3], пов'язує зазначені поняття з адміністративною діяльністю [33, с. 112-119].

А.С. Плюшкін указує на те, що поняття «активи», сформульоване в Законах України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» та «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» не відповідає їх визначенням у Кримінальному кодексі та Цивільному процесуальному кодексі України [33].

О.З. Гладун, зазначаючи новелу у кримінальному законі, таку як друга форма об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення (незаконне збагачення – набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою у відповідних умовах), указує на проблему конструкції можливості уповноваженої особи прямо чи опосередковано вчиняти щодо активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними, а також на неврегульованість поняття «доручення» у примітці до ст. 368-5 КК України, доходючи висновків щодо використання у конструкції ст. 368-5 КК України понятійного апарату, апробованого в інших нормативно-правових актах, і його формулювання як можливості здійснювати вирішальний вплив на управління або господарську діяльність юридичної особи прямо або через інших осіб незалежно від формального володіння, що здійснюється, зокрема, шляхом реалізації права володіння

або користування всіма активами чи їхньою значною часткою [35, с. 78-87].

Іноземні науковці зауважують, що норми щодо незаконного збагачення та «цивільної конфіскації» мають бути якомога конкретнішими у визначенні елементів складу злочину задля максимального прояснення цілей законодавців, а також у завданні суду, сторін обвинувачення та захисту під час розгляду справ про незаконне збагачення [36, с. 11].

С.С. Чернявський, А.А. Вознюк вважають, що конфіскація майна, походження якого особа не може пояснити у цивільному порядку (так звана цивільна конфіскація), поряд із визнанням незаконного збагачення кримінальним правопорушенням, є двома найпоширенішими моделями правової протидії незаконному збагаченню [11, с. 81]. Б.Г. Безгинський вважає, що цивільна конфіскація є допоміжним механізмом до механізму визнання незаконного збагачення кримінальним правопорушенням [37, 199].

С.О. Коновальчук звертає увагу на неприпустимість використання доказів, одержаних від відповідача для підтвердження винуватості підозрюваного та обвинуваченого, а також на можливість використання для доказів, отриманих прокурором та/або уповноваженим органом у межах збору доказів, необґрунтованих активів [38, с. 241-242].

Зазначене дослідження є особливо важливим для практичного застосування цього інституту, адже на практиці можливі випадки початку процедури ВНА щодо одного активу особи, під час якої виявляється ще один актив, який окремо або разом із активом, щодо якого розпочато процедуру ВНА, є підставою для реєстрації кримінального провадження за фактом учинення суб'єктом декларування кримінального правопорушення незаконного збагачення. У законодавстві не визначено, що має відбуватись із розпочатою процедурою ВНА.

В.І. Бобрик у своїй праці акцентує увагу на тому, що позовне провадження у справах про ВНА виступає закріпленим у цивільному процесуальному законодавстві видом галузевоматеріальної диференціації справ позовного провадження за рахунок інтеграції до нього норм процесуального характеру законодавства у сфері запобігання і протидії корупції. Окрім цього, він вважає, що у главі 12 Цивільного

процесуального кодексу України у редакції, яка діяла до 28.11.2019, має бути визначено критерії щодо допустимості використання позивачем певних засобів доказування, зокрема непрямих доказів і показань із чужих слів. Він указує на те, що у попередній редакції глава 12 має як норми процесуального права, так і норми матеріального права [39, с. 139-142]. В іншій праці В.І. Бобрик доходить висновку, що інститут визнання необґрунтованими активів та їх витребування, що діяв у попередній редакції, є цивільно-правовою конфіскацією [40, с. 15-19]. О.І. Антонюк указує на некоректність існування інституту, що поєднує матеріальні та процесуальні норми в межах цивільного процесу, та визначає його недоліки [41, с. 40]. Російський науковець вважає перевагою цивільного судочинства для справ щодо корупційних правопорушень нижчий стандарт доказування і здатність суду діяти у разі відсутності відповідача, якщо він не співпрацює із процесом [42, с. 130-133].

Для інституту ВНА у чинній редакції характерне таке саме поєднання норм процесуального і матеріального права, зокрема визначення підстав для застосування цього механізму, понять активів і законних доходів, а також порядок їх набуття, що є нормами матеріального права.

О.В. Кіріяк указує на неточності регулювання у Главі 9 Розділу III ЦПК України у попередній редакції щодо використання поняття «витребування» і доцільності використання поняття «вилучення необґрунтованих активів» [20, с. 131-135], [22, с. 431-433]. На думку В. М. Киричко, наявність фактичних ознак значного збільшення активів не може бути підставою для кримінальної відповідальності, якщо не встановлено, що таке збільшення було навмисним і незаконним на момент учинення цих дій [43, с. 227]. О.В. Кіріяк дійшов висновку про те, що встановлення лише суттєвого збільшення майнових активів, яке не відповідає легальним доходам і не може бути обґрунтоване публічним службовцем, не може бути підставою для вилучення таких активів [22, с. 469]. Водночас, як зауважує Д. Г. Михайленко, не слід апелювати до пункту «с» ч. 1 ст. 54 Конвенції ООН проти корупції (2003 р.), оскільки, хоч у ньому йдеться про конфіскацію без винесення вироку,

проте суд все одно має дійти висновку про вчинення особою відповідного злочину [44, с. 173].

В іноземній науковій літературі сформовано принцип чіткості та ясності правових норм, яким має відповідати інститут цивільної конфіскації для ефективного його застосування, що, у свою чергу, знайшло своє відображення у судовій практиці іноземних держав [16, с. 60-64]. З урахуванням рекомендацій іноземних науковців і судової практики зарубіжних судів варто погодитися з О.З. Гладун щодо необхідності використання у ст. 290 ЦПК України та ст. 368-5 КК України понятійного апарату, апробованого в інших нормативно-правових актах, і зміни формулювання «можливості уповноваженої особи прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними» на «можливості прямо чи опосередковано здійснювати реалізацію особою права володіння, користування або розпорядження всім активом чи його значною часткою».

Висновки:

1. Визнання необґрунтованими активів і стягнення їх у дохід держави є процедурою примусового вилучення в особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, неправомірних активів, тобто набутих не шляхом законних доходів, яка застосовується поза притягнення особи до кримінальної відповідальності, та за загальним правилом має наслідком звільнення особи із займаної посади.

2. ВНА настає не за порушення цивільного законодавства, а за порушення антикорупційного законодавства, тобто йдеться не про цивільно-правову, а про міжгалузеву санкцію, яка, крім позбавлення права власності на необґрунтовані активи, їхню частину або стягнення грошового еквіваленту за загальним правилом, має наслідком звільнення особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, із займаної посади, тобто йдеться про адміністративно- та дисциплінарно-правовий характер такої санкції.

3. ВНА є законною майндовою конфіскаційною санкцією та заходом захисту суспільних інтересів, що відновлює право і застосовується судом, та яку спрямовано на захист публічних інтересів.

4. У ЦПК України доцільно передбачити, що за загальним правилом ухвалення рішення про визнання необґрунтованими активів особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, має наслідком звільнення її з посади, адже зазначені наслідки містяться в інших нормативно-правових актах. Зокрема, статтю 292 ЦПК України доцільно доповнити частиною п'ятою такого змісту: ухвалення рішення про визнання необґрунтованими активів особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та стягнення їх у дохід держави має наслідком звільнення такої особи з посади, крім випадків, передбачених законом.

5. Інститут ВНА у чинній редакції поєднує норми процесуального і матеріального права, зокрема визначення підстав для застосування цього механізму, понять активів і законних доходів. Порядок їх набуття є нормами матеріального права.

6. У ЦК України не передбачено підстав для застосування такого виду припинення права власності, як визнання необґрунтованими активів, тому доцільно доповнити ЦК України ст. 354-1, в якій визначити підстави для визнання необґрунтованими активів.

7. В Україні процедура ВНА спрямована не лише проти речей, але і проти особи, яка набула необґрунтовані активи, що відрізняє інститут, запроваджений в Україні, від інституту цивільної конфіскації у країнах англосаксонської сис-

теми права, адже має наслідком не лише стягнення частини активів, які не можна пояснити законними доходами, але і припинення статусу особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

8. Теоретичні засади інституту ВНА, хоч і широко висвітлені в літературі, проте певні його аспекти нині не вивчено.

9. Незважаючи на те, що науковці постійно здійснюють вивчення теоретичних засад застосування інституту, фактично недослідженими залишаються питання практичного спрямування, такі як проблема доказування стосовно можливості уповноваженої особи прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (зазвичай набуття необґрунтованого активу на користь третіх осіб здійснено з метою користування ним, а не розпорядження), та неврегульованість поняття «доручення» у ст. 368-5 КК України та ст. 290 ЦПК України. З метою формулювання більш чітких і ясних норм потрібно змінити слова: «можливості уповноваженої особи прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними» на «можливості прямо чи опосередковано здійснювати реалізацію особою права володіння, користування або розпорядження всім активом чи його значною часткою». Відповідні питання є актуальними та потребують подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів: Закон України від 31.10.2019. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text> (дата звернення 21.01.2022).
2. Навальнева Н. М. Конфіскаційні санкції у цивільному праві : дис. ... д-ра філос.: 08 "Право" : 081; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 264 с. URL: <http://univd.edu.ua/files/articles/163128/thesis.pdf> (дата звернення 21.01.2022).
3. Цивільний кодекс України у редакції від 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 21.01.2022).
4. Бернада Є. В. Цивільно-правові наслідки недійсності правочину : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака. Київ, 2018. 248 с.
5. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. Изд. 2-е, стереотип. Москва : Статут, 2001. 411 с.
6. Баранюк А. З. Позбавлення права приватної власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2007. 220 с.
7. Ромащенко І. О. Зміна та припинення цивільного правовідношення як способи захисту цивільних прав. Київ : Алерта, 2016. 242 с.
8. Постанова Великої палати Верховного Суду від 03 квітня 2019 року у справі № 699/1074/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79250505> (дата звернення 21.01.2022).

9. Постанова Великої палати Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 452/3296/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81438717> (дата звернення 21.01.2022).
10. Канзафарова І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2007. 453 с.
11. Антонюк О. І. Захист права власності у контексті запровадження процедур щодо вилучення майна, визначеного необґрунтованими активами. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 3. Т. 1. С. 72-77.
12. Чернявський С. С., Вознюк А. А. Зарубіжний досвід правової протидії незаконному збагаченню. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 17(1). С. 79-89.
13. Осипов Е. Б. Общие вопросы ответственности в гражданском праве. *Цивилистические записки. Межвузовский сборник научных трудов*. Москва: Статут, 2001. С. 297-318.
14. Кархалев Д. Н. Санкции в гражданском праве. *Вестник Уфимского юридического института МВД России*. 2013. № 2. С. 14-17.
15. Кравчук В. М. Визнання активів необґрунтованими: український експеримент. *Право власності: європейський досвід та українські реалії*: збірник доповідей і матеріалів міжнародної конференції, м. Київ, 22-23 жовтня 2015 року. Київ: ВАІТЕ, 2015. С. 228-242.
16. Гринберг Т., Сэмюэль Л., Грант В., Грей Л. Возврат похищенных активов: Руководство по конфискации активов вне уголовного производства. Пер. с англ. Москва: Альпина Паблшерз, 2010. 356 с.
17. Гловюк І. В. Позовне провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування і «кримінальна спеціальна конфіскація»: питання кореляції. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 16 листопада 2018 року). За заг. ред. Н.Ю. Голубевої. Одеса: Фенікс, 2018. С. 16-21.
18. Мамницький В. Ю. Лебедєва А. Л. Пред'явлення позову про визнання необґрунтованими активів та їх витребування: надане законом право чи помилка законодавця. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 67. С. 51-58.
19. Філатова Н. Ю. Новели законодавства України щодо конфіскації майна: порівняльно-правовий аналіз. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 94-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР В. П. Маслова. Харків: Право, 2016. С. 233-237.
20. Кіріяк О.В. Провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Чернівці, 26-27 жовтня 2017 р.). Чернівці: Технодрук, 2017. С. 131-135.
21. Цивільне процесуальне право України: підручник. За заг. наук. ред. М.М. Ясинка. Київ: Аперта, 2016. 576 с.
22. Кіріяк О.В. Провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування. *Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції*: Міжнародна науково-практична конференція. Збірник наукових праць. За заг. ред. Ю. В. Білоусова ; НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, Хмельницький університет управління та права. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2015. 532 с.
23. Хавронюк М.І. Спецконфіскація: покарання без вироку суду, або покарання без злочину. *Юридичний вісник України*. 2017. № 1-2. С. 4-5.
24. Навальнева Н. М. Підстави та порядок визнання майна необґрунтованими активами та його витребування [Електронний ресурс]. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 121-125. URL: http://www.pap.in.ua/4_2018/32.pdf (дата звернення 21.01.2022).
25. Хавронюк М. Спецконфіскація – спроба номер... *Ракурс*. 2016. 26 грудня. URL: <http://ua.racurs.ua/1385-sproba-zaprovdajennya-spekconfiskaciyi> (дата звернення 21.01.2022).
26. Сліпченко О. С., Синегубов О. В. та Кройтор В. А. Сучасні проблеми цивільного права та процесу. За ред. Ю. М. Жорнокуй та Л. В. Красицька. Харків: Право, 2017. 808 с.
27. Ковтуненко В. Коросташивець Ю. Перспективи застосування цивільної конфіскації необґрунтовано набутих активів в Україні. *Challenges in science of nowadays*. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/issue/view/6-8.04.2020/267> (дата звернення 21.01.2022).
28. Рішення від 10.07.2007 Європейського суду з прав людини у справі «Dassa Foundation and others vs Liechtenstein». URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ebe42> (дата звернення 21.01.2022).

29. Крук Є. В. Конфіскація незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як різновид цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційного правопорушення. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції*. 263 с

30. Хутор Т. М. Стягнення активів у дохід держави в результаті визнання їх необґрунтованими: прихований вид покарання? *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021. Т. 7. 101 с.

31. Коваль Л. Адміністративне право України. Курс лекцій (Загальна частина). Київ: Основи, 1994. 154 с.

32. Машаров И. М. Административно-публичная деятельность как один из видов властно-публичной деятельности в Российской Федерации. *Российский судья*. 2005. № 9.

33. Крамар Р. До питання понятійно-категоріального апарату виявлення, розшуку та управління активами, одержаними злочинним шляхом. Актуальні проблеми правознавства. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1175/1219> (дата звернення 21.01.2022).

34. Плюшкін А. Ю. Аналіз кримінально-процесуального законодавства України щодо співвідношення термінів «активи», «речові докази» та «майно». URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/19475/1/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%8F_%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_2_%D0%92%D0%95%D0%A0%D0%A1%D0%A2%D0%9A%D0%90_p352-354.pdf (дата звернення 21.01.2022).

35. Гладун О. З. Проблеми криміналізації незаконного збагачення. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2020. № 1.

36. Лінді Музіла, Мішель Моралес, Марі-анне Маріас, Таммар Бергер. Хабарники. Криміналізація незаконного збагачення як засіб боротьби з корупцією. Серія книг «Повернення викрадених активів» (StAR). Вашингтон, округ Колумбія, Світовий банк, 2017. 122 с.

37. Безгинский Б. Г. Уголовная ответственность за незаконное обогащение: международный опыт *Anale Științifice ale Academiei "Ștefan cel Mare" a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova* выпуск 13, 2021. С. 199-200. URL: https://www.academy.police.md/wp-content/uploads/2021/07/revista_stiintifica_nr_13_2021_Academia_de_Politie.pdf#page=201. (дата звернення 25.12.2021)

38. Ковальчук С. О. Недопустимість доказів, отриманих у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держав. С. 241-242 URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/13176/%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%A1.%20%D0%9E.%20%D0%9D%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D1%96%D0%B2%2C%20%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%83%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D1%85%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BD%D0%B5%D0%BE%D0%B1%D2%91%D1%80%D1%83%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%B2%20%D1%82%D0%B0%20%D1%97%D1%85%20%D1%81%D1%82%D1%8F%D0%B3%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B2%20%D0%B4%D0%BE%D1%85%D1%96%D0%B4%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 25.12.2021).

39. Бобрик В. І. Провадження в справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування як вид галузево-матеріальної диференціації справ позовного провадження цивільного процесу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 1 (1). С. 139-142.

40. Бобрик В. І. Матеріальна диференціація цивільного судочинства: провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування." *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2015 № 2. С. 15-19.

41. Антонюк О. І. Проблемні питання визнання активів необґрунтованими та їх витребування. *Запобігання та протидія корупції в Україні: матеріали круглого столу* (Вінниця, 8 червня 2018 р.) Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. С. 39-41.

42. Багавудинов Ш. Г. Гражданско-правовая конфискация и неприкосновенность права частной собственности. Проблемы в российском законодательстве. 2017. № 1. С. 130-133.

43. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків: : Право, 2013. 424 с. С. 227.

44. Михайленко Д. Г. Регламентация правовых последствий незаконного збагачення. *Профілактика корупційних правопорушень: науково-практична конференція, 7 квітня 2015 р., м. Харків : зб. тез доп. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 170-178.*